

Uputstvo za upravljanje krizama na mreži

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	ii
LISTA SKRAĆENICA.....	iv
DEFINICIJE	vii
1. UVOD.....	1
1.1. Opis	1
1.2. Cilj.....	1
1.3. Primjenljivost	1
1.4. Regulatorni zahtjevi	2
1.5. Prilozi Uputstva.....	2
1.6. Veza sa drugim dokumentima.....	2
1.7. Ažuriranje i ovlaštenje.....	3
2. VRSTE I OBIM OPASNIH SITUACIJA	4
3. UPRAVLJANJE KRIZAMA NA MREŽI	6
3.1. Definicija.....	6
3.2. Organizacija djelovanja na nacionalnom nivou	6
3.3. Načela.....	6
3.4. Subjekti od značaja	7
3.5. SFP/A-SFP	8
3.6. EACCC	8
3.7. Krizni koordinacioni tim	8
3.8. Postupanje u opasnoj situaciji	9
3.8.1. Priprema.....	9
3.8.1.1. Utvrđivanje procedura i obezbjeđivanje resursa	9
3.8.1.2. Definisane saradnje sa subjektima od značaja	10

3.8.1.3.	Simulacije opasnih situacija i osposobljavanje osoblja.....	10
3.8.2.	Reagovanje u opasnim situacijama.....	10
3.8.2.1.	Faze reagovanja	10
3.8.2.2.	Postupak prikupljanja informacija.....	11
3.8.2.3.	Komunikacija	11
3.8.2.4.	Donošenje odluka	12
3.8.2.5.	Informisanje javnosti	12
3.8.3.	Evaluacija događaja i akcioni plan	12
PRILOG 1: POSTUPANJE U SLUČAJU KONTAMINACIJE VAZDUŠNOG PROSTORA VULKANSKIM PEPELOM		
		13
PRILOG 2: POSTUPANJE U SLUČAJU PANDEMIJSKOG ŠIRENJA ZARAZNE BOLESTI.....		
		21
PRILOG 3: POSTUPANJE U SLUČAJU SAJBER NAPADA NA INFORMATIČKU INFRASTRUKTURU U CIVILNOM VAZDUHOPLOVSTVU		
		26

LISTA SKRAĆENICA

Skraćenica	Termin	Prevod
<i>ACI</i>	<i>Airports Council International</i>	Međunarodno udruženje operatora aerodroma
<i>AIM</i>	<i>Air Traffic Flow and Capacity Management Information Message</i>	Poruka o upravljanju protokom i kapacitetom vazdušnog saobraćaja
<i>AIP</i>	<i>Aeronautical Information Publication</i>	Zbornik vazduhoplovnih informacija
<i>ANSP</i>	<i>Air Navigation Service Provider</i>	Pružalac usluga u vazdušnoj plovidbi
<i>A-SFT</i>	<i>Alternate State Focal Point</i>	Zamjenik nacionalne kontakt osobe
<i>ATFM</i>	<i>Air Traffic Flow Management</i>	Upravljanje protokom vazdušnog saobraćaja
<i>ATM</i>	<i>Air Traffic Management</i>	Upravljanje vazdušnim saobraćajem
<i>CANSO</i>	<i>Civil Air Navigation Services Organisation</i>	Međunarodno udruženje pružalaca usluga u vazdušnoj plovidbi
<i>CAPSCA</i>	<i>The Collaborative Arrangement for the Prevention and Management of Public Health Events in Civil Aviation</i>	Sporazum o saradnji u vezi sa prevencijom i upravljanjem događajima u vazdušnom saobraćaju vezanim za javno zdravlje
<i>CERT</i>	<i>Computer Emergency Response Team</i>	Nacionalni centar za prevenciju bezbjednosnih rizika u sistemima informaciono-komunikacionih tehnologija
<i>CERT-EU</i>	<i>Computer Emergency Response Team for the EU institutions</i>	Centar za prevenciju bezbjednosnih rizika u sistemima informaciono-komunikacionih tehnologija institucija Evropske zajednice
<i>CIMSS</i>	<i>Cooperative Institute for Meteorological Satellite Studies</i>	Kooperativni institut za studije meteoroloških satelita
<i>CIRT</i>	<i>Computer Incident Response Team</i>	Tim za odgovor na računarske incidente
<i>EACCC</i>	<i>European Aviation Crisis Coordination Cell</i>	Evropskom jedinica za koordinaciju kriznih situacija u vazduhoplovstvu

<i>EASA</i>	<i>European Aviation Safety Agency</i>	Evropska agencija za sigurnost vazdušnog saobraćaja
<i>EATMN</i>	<i>European Air Traffic Management Network</i>	Evropske mreže vazdušnog saobraćaja
<i>EC</i>	<i>European Commission</i>	Evropska komisija
<i>ECAC</i>	<i>European Civil Aviation Conference</i>	Evropska konferencija za civilno vazduhoplovstvo
<i>ECDC</i>	<i>European Centre for Disease Prevention and Control</i>	Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti
<i>EGC</i>	<i>European Government CERTs group</i>	Evropska grupa nacionalnih centar za prevenciju bezbjednosnih rizika u sistemima informaciono-komunikacionih tehnologija
<i>ENISA</i>	<i>European Union Agency for Network and Information Security</i>	Agencija Evropske zajednice za sigurnosti informacija i informacijskih mreža
<i>EUMETSAT</i>	<i>European Organisation for the Exploitation of Meteorological Satellites</i>	Evropska organizacija za eksploataciju meteoroloških satelita
<i>EUROCONTROL</i>	<i>European Organisation for the safety of Air Navigation</i>	Evropska organizacija za sigurnost vazdušne plovidbe
<i>EVITA</i>	<i>The European Crisis Visualisation Interactive Tool for ATFCM</i>	Evropski krizni vizualno-interaktivni softver za upravljanje protokom i kapacitetom vazdušnog saobraćaja
<i>FIRST</i>	<i>Forum of Incident Response and Security Teams</i>	Forum timova za odgovor na računarske incidente i bezbjednost
<i>IATA</i>	<i>International Air Transport Association</i>	Međunarodno udruženje vazdušnih prevoznika
<i>ICAO</i>	<i>International Civil Aviation Organisation</i>	Međunarodna organizacija civilnog vazduhoplovstva
<i>ICAO EUR/NAT region</i>	<i>ICAO European/North-Atlantic region</i>	ICAO oblast Evrope i Sjevernog Atlantika
<i>IHR</i>	<i>International Health Regulations</i>	Međunarodni zdravstveni pravilnik
<i>INGV</i>	<i>Istituto Nazionale di Geofisica e Vulcanologia</i>	Nacionalni institut za geofiziku i vulkanologiju
<i>KKT</i>	<i>Crisis Coordination Team</i>	Krizni koordinacioni tim
<i>MWO</i>	<i>Meteorological Watch Office</i>	Biro za meteorološko bdenje
<i>NASA</i>	<i>National Aeronautics and Space Administration</i>	Nacionalna vazduhoplovna i svemirska administracija

<i>NATO</i>	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>	Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma
<i>NEASCOG</i>	<i>NATO/EUROCONTROL ATM Security Coordinating Group</i>	NATO/EUROCONTROL ATM bezbjednosna koordinaciona grupa
<i>NM</i>	<i>Network Manager</i>	Menadžer mreže
<i>NOAA</i>	<i>National Oceanic and Atmospheric Administration</i>	Nacionalna okeanska i atmosferska organizacija
<i>NOF</i>	<i>NOTAM Office</i>	NOTAM biro
<i>NOP</i>	<i>EUROCONTROL Network Operations Portal</i>	EUROCONTROL-ov portal menadžera mreže
<i>NOTAM</i>	<i>Notice to Airmen</i>	Hitno vazduhoplovno obavještenje
<i>NSA</i>	<i>National Supervisory Authority</i>	Nacionalni nadzorni organ
<i>OEM</i>	<i>Original Equipment Manufacturer</i>	Originalni proizvođač vazduhoplova, motora i opreme
<i>SACS</i>	<i>Support to Aviation Control Service</i>	Kontrolna jedinica za podršku vazduhoplovstvu
<i>SET</i>	<i>EUROCONTROL ATM security team</i>	EUROCONTROL ATM bezbjednosni tim
<i>SFP</i>	<i>State Focal Point</i>	Nacionalna kontakt osoba
<i>SMATSA</i>	<i>Serbian and Montenegro Air Traffic Services SMATSA llc</i>	Kontrola letenja Srbije i Crne Gore SMATSA doo Beograd
<i>SRA</i>	<i>Safety Risk Assessment</i>	Procjena sigurnosnog rizika
<i>VAAC</i>	<i>Volcanic Ash Advisory Centre</i>	Savjetodavni centar za vulkanski pepeo
<i>VO</i>	<i>Volcano Observatory</i>	Vulkanski observatorijum
<i>VOLCEX</i>	<i>Volcanic Ash Exercise</i>	Međunarodna vježba za vulkanski pepeo
<i>VOLKAM</i>	<i>Volcanic Ash Exercise for the (far) eastern part of the EUR region</i>	Međunarodna vježba za vulkanski pepeo za istočni dio EUR regiona
<i>VONA</i>	<i>Volcanic Observatory Notice to Aviation</i>	Obavještenje vulkanskog observatorijuma za vazduhoplovstvo
<i>VOVO</i>	<i>World Organization of Volcano Observatories</i>	Svjetska organizacija vulkanskih observatorijuma
<i>WHO</i>	<i>World Health Organisation</i>	Svjetska zdravstvena organizacija

DEFINICIJE

- 1) **Crnogorski vazdušni prostor** je prostor iznad kopna, unutrašnjih morskih voda i teritorijalnog mora Crne Gore;
- 2) **ECAA Sporazum** je multilateralni sporazum između Evropske zajednice i njenih država članica i Republike Albanije, Bosne i Hercegovine, Republike Bugarske, Republike Hrvatske, Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, Republike Island, Republike Crne Gore, Kraljevine Norveške, Rumunije, Republike Srbije i Misije privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (u skladu sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN 1244 od 10. juna 1999. godine) o uspostavljanju Zajedničkog evropskog vazduhoplovnog područja, koji je ratifikovan Zakonom o ratifikaciji („Službeni list RCG”, broj 62/07 i „Službeni list CG – Međunarodni ugovori”, broj 1/11);
- 3) **EUROCONTROL** je evropska organizacija osnovana Međunarodnom konvencijom o saradnji u cilju postizanja sigurnosti vazdušne plovidbe;
- 4) **Evropska agencija za sigurnost vazdušnog saobraćaja (European Aviation Safety Agency – EASA)** je agencija Evropske unije koja ima posebne regulatorne i izvršne zadatke u oblasti sigurnosti civilnog vazdušnog saobraćaja;
- 5) **Evropska komisija (European Commission – EC)** je izvršni organ Evropske unije tj. svojevrsna Vlada Evropske unije koja pored Evropskog parlamenta i Savjeta Evropske unije predstavlja jednu od tri glavne institucije koje upravljaju Unijom;
- 6) **Kriza (Crisis)** je kritični događaj na lokalnom i/ili na nivou evropske ATM mreže čiji početak i kraj nisu poznati, ali se, sa određenom vjerovatnoćom, može očekivati da će nastupiti;
- 7) **Međunarodna organizacija civilnog vazduhoplovstva (International Civil Aviation Organisation – ICAO)** je specijalizovana agencija Ujedinjenih nacija, osnovana Čikaškom konvencijom u svrhu razvijanja standarda, tehnologije i podsticanja i razvoja međunarodnog vazdušnog saobraćaja;
- 8) **Međunarodno udruženje vazdušnih prevoznika (International Air Transport Association – IATA)** je međunarodno udruženje koje posluje u cilju zaštite prava vazdušnih prevoznika;

- 9) **Menadžer mreže (Network Manager – NM)** je nepristrasno i stručno tijelo imenovano odlukom Evropske komisije u skladu sa članom 3 Priloga 1 Pravilnika o detaljnim pravilima za implementaciju mrežnih funkcija u upravljanju vazдушnim saobraćajem („Službeni list CG“, broj 24/16) kojim je preuzet prečišćeni tekst Uredbe (EU) br. 677/2011;
- 10) **Nacionalna okeanska i atmosferska administracija (National Oceanic and Atmospheric Administration – NOAA)** je američka naučna agencija zadužena za praćenje stanja svjetskih okeana, Zemljine atmosfere i upozoravanje na eventualne loše vremenske prilike;
- 11) **Nacionalna vazduhoplovna i svemirska administracija (National Aeronautics and Space Administration – NASA)** je američka agencija odgovorna na civilni dio svemirskog programa Sjedinjenih Američkih država i dugoročna civilna i vojna istraživanja u oblasti vazduhoplovstva;
- 12) **Nacionalni nadzorni organ (National Supervisory Authority – NSA)** je nezavisni organ za obavljanje poslova sertifikovanja i kontinuiranog nadzora pružalaca usluga u vazdušnoj plovidbi i drugih poslova;
- 13) **Operator aerodroma (Aerodrome operator)** je pravno ili fiziko lice koje upravlja aerodromom;
- 14) **Operator vazduhoplova (Aircraft operator)** je pravno ili fiziko lice, odnosno državni organ koji vrši operacije vazduhoplovom ili namjerava vršiti operacije vazduhoplovom;
- 15) **Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma (North Atlantic Treaty Organisation – NATO)** je međunarodni vojni savez zasnovan na Sjevernoatlantskom sporazumu koji je potpisan 4. aprila 1949. godine i prema kome organizacija predstavlja sistem kolektivne odbrane pri čemu članovi organizacije pristaju na međusobnu odbranu od napada spoljnjeg elementa;
- 16) **Pružalac usluga u vazdušnoj plovidbi (Air Navigation Service Provider – ANSP)** je bilo koje fizičko ili pravno lice koje pruža usluge u vazdušnoj plovidbi za opšti vazdušni saobraćaj;
- 17) **Supsidijarnost** je načelo po kome odlučivanje o zajedničkim pitanjima mora biti preneseno na najniži mogući organizacioni i na nivo na kome je odlučivanje najefektnije;

- 18) ***Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organisation – WHO)*** je organizacija Ujedinjenih nacija koja djeluje kao koordinirajuće tijelo međunarodnog javnog zdravlja;
- 19) ***Upravljanje protokom vazdušnog saobraćaja (Air Traffic Flow Management – ATFM)*** je funkcija koja se obavlja radi sigurnog, redovnog i efikasnog protoka vazdušnog saobraćaja, uz maksimalno korišćenje kapaciteta kontrole vazdušnog saobraćaja i uz obim saobraćaja u skladu sa kapacitetima koje su objavili određeni pružaoci usluga kontrole vazdušnog saobraćaja;
- 20) ***Vazduhoplovni subjekat*** je pružalac usluga u vazdušnoj plovidbi, operator vazduhoplova, operator aerodroma i drugi subjekat koji obavljaju poslove iz oblasti vazdušnog saobraćaja;
- 21) ***Zbornik vazduhoplovnih informacija (Aeronautical Information Publication – AIP)*** označava publikaciju izdatu od strane ili sa dozvolom države koja sadrži vazduhoplovne informacije trajnog karaktera neophodne za vazdušnu plovidbu.

1. UVOD

1.1. OPIS

Upravljanje krizom na mreži je postupak koji se u civilno vazduhoplovstvo uvodi poslije nastupanja ogromnih poremećaja u vazdušnom saobraćaju Evrope nastalih usljed erupcije vulkana na Islandu 2010. godine. Usljed širenja vulkanskog pepela kroz vazdušni prostor Evrope, kapacitet sistema vazdušnog saobraćaja, u periodu od nedjelju dana, bio je spušten na minimum a upravljanje protokom vazdušnog saobraćaja gotovo onemogućeno što je dovelo do enormnog broja otkazanih letova i putnika zarobljenih na aerodromima. Usljed takve nepovoljne situacije, uspostavljena je centralna jedinica za koordinaciju na evropskom nivou (EACCC) koja ostvaruje blisku saradnju sa strukturama u državama i tako postaje odgovorna za predlaganje mjera i preuzimanje inicijative za rješavanje krize ali prije svega za prikupljanje i razmjenjivanje relevantnih informacija. Ovakva postavka rješavanja krize pokazala se kao uspješna te je stoga usvojena kao osnova za formiranje procedura upravljanja krizom na mreži.

Iskustvo u toku prethodnih nekoliko godina rada na formiranju procedura upravljanja krizom na mreži pokazalo je da je dobra priprema i koordinacija između svih relevantnih vazduhoplovnih subjekata esencijalna za dobro upravljanje krizom i konačno za minimiziranje efekata krize.

1.2. CILJ

Ovim Uputstvom daju se smjernice za upravljanje krizom na mreži. Cilj Uputstva je potpora vazduhoplovnih subjekata u procesu pripreme procedurazara za postupanje u toku krize, čiji je krajnji cilj normalizacija uspostavljanja pružanja vazduhoplovnih usluga i minimiziranje efekata krize.

Do proglašenja krize na mreži može doći usljed nastupanja opasnih situacija koje mogu izazvati negativne efekte na redovne aktivnosti upravljanja vazdušnim saobraćajem, a posebno na upravljanje protokom vazdušnog saobraćaja.

1.3. PRIMJENLJIVOST

Ovo Uputstvo namijenjeno je vazduhoplovnim subjektima kao osnova za definisanje internih procedura u vezi sa postupanjem u opasnim situacijama.

1.4. REGULATORNI ZAHTJEVI

Ovo Uputstvo je izrađeno u skladu sa sljedećim zakonom, podzakonskim aktima i međunarodnim standardima i preporučenom praksom:

- Zakon o vazdušnom saobraćaju („Službeni list CG”, br. 30/12 i 30/17);
- Zakon o zaštiti i spašavanju („Službeni list CG”, br. 13/07, 05/08, 32/11 i 54/16);
- Pravilnik o detaljnim pravilima za implementaciju mrežnih funkcija u upravljanju vazdušnim saobraćajem („Službeni list CG”, br. 24/16) kojim je preuzeta Uredba Komisije (EU) br. 677/2011 od 7. marta 2011. godine o utvrđivanju detaljnih pravila za implementaciju mrežnih funkcija u upravljanju vazdušnim saobraćajem i izmjenama i dopunama Uredbe (EU) br. 691/2010; i
- *Crisis Management Framework Document, ICAO EUR Doc 031*, 2014. godina.

Cilj ovog Uputstva je da omogući harmonizaciju postupanja u opasnim situacijama kako bi se omogućilo efikasno upravljanje krizom na mreži.

1.5. PRILOZI UPUTSTVA

Prilozi ovog Uputstva utvrđuju postupanje u pojedinačnim opasnim situacijama i obuhvataju:

- Prilog 1: Postupanje u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom;
- Prilog 2: Postupanje u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti; i
- Prilog 3: Postupanje u slučaju sajber napada na informatičku infrastrukturu u civilnom vazduhoplovstvu.

1.6. VEZA SA DRUGIM DOKUMENTIMA

Ova procedura u vezi je sa sljedećim dokumentima Agencije:

- procedura GEN-PRC-005: Procedura o postupku pripreme podzakonskih i drugih akata iz nadležnosti Agencije za civilno vazduhoplovstvo,
- priručnik SM-MAN-001: Priručnik za upravljanje sigurnosnim rizicima, a posebno njegova procedura SM-PRO-004: Plan komunikacije u opasnim situacijama.

1.7. AŽURIRANJE I OVLAŠĆENJE

Ovo Uputstvo se ažurira po potrebi, a sve izmjene moraju biti precizno navedene u tabeli: „Lista izmjena dokumenta”, sa početkom na stranici iv.

Izmjene stupaju na snagu nakon odobrenja i potpisivanja „Liste saglasnosti“ (na strani ii).

Samo ovlašćena i ažurna verzija procedure se smatra važećom.

2. VRSTE I OBIM OPASNIH SITUACIJA

Vrste opasnih situacija koje mogu izazvati negativne efekte na redovne aktivnosti u civilnom vazduhoplovstvu su:

- požar;
- poplava;
- zemljotres;
- kontaminacija vazdušnog prostora vulkanskim pepelom;
- kontaminacija vazdušnog prostora nuklearnim česticama;
- kontaminacija vazdušnog prostora otrovnim hemikalijama;
- sajber napad na informatičku infrastrukturu u civilnom vazduhoplovstvu;
- teroristički napad u civilnom vazduhoplovstvu;
- ekstremno nepovoljni meteorološki uslovi;
- prijetnja iz svemira (pad meteora/satelita, negativna prognoza vremena u svemiru);
- pandemijsko širenje zarazne bolesti;
- oružani konflikt (ratno stanje); i
- nestašica goriva.

Spisak vrsta opasnih situacija nije konačan i može biti dopunjen ukoliko se utvrdi da određena situacija podleže kriterijumima za definisanje opasne situacije.

U slučaju terorističkih napada u sektoru civilnog vazduhoplovstva (otmica vazduhoplova, oružani napad, prijetnja bombom, itd.) koordinacija na nacionalnom nivou se vrši u skladu sa Nacionalnim programom bezbjednosti civilnog vazduhoplovstva od 07.06.2018. godine.

Kada razvoj događaja, izazvan pojavom opasne situacije, poprimi značajne razmjere takvo stanje se može proglasiti krizom.

Opasne situacije se po obimu dijele na:

- opasne situacije nacionalnih razmjera; i
- opasne situacije međunarodnih razmjera.

Opasne situacije međunarodnih razmjera dijele se na:

- opasne situacije koje započinju u okviru crnogorskog vazdušnog prostora; i
- opasne situacije koje započinju izvan okvira crnogorskog vazdušnog prostora.

3. UPRAVLJANJE KRIZAMA NA MREŽI

3.1. DEFINICIJA

Upravljanje krizama na mreži predstavlja skup procesa koji ima za cilj identifikaciju i prognozu opasnih situacija koje mogu negativno da utiču na redovno i efikasno obavljanje vazdušnog saobraćaja.

Cilj uvođenja upravljanja krizama na mreži je definisanje postupaka koji vazduhoplovnim subjektima omogućavaju da spriječe razvijanje opasnih situacija i nastupanje krize ili da se, ukoliko je krizu nemoguće izbjeći, što uspješnije i efikasnije izbore sa posljedicama krize i prevaziđu je uz minimiziranje njenog dejstva i što brži povratak u redovno, odnosno uobičajeno i stabilno stanje funkcionisanja vazdušnog saobraćaja.

3.2. ORGANIZACIJA DJELOVANJA NA NACIONALNOM NIVOU

Upravljanje krizom na mreži na nacionalnom nivou sastoji se iz tri nivoa djelovanja.

Na prvom nivou djelovanja (nivo 1) vrši se opšti pristup opasnim situacijama koji predstavlja pripremnu fazu reagovanja na opasne situacije. Prvi nivo djelovanja (nivo 1) je opšti pristup opasnim situacijama i definisan je ovim Uputstvom.

Na drugom nivou djelovanja (nivo 2) vrši se usmjereno-opšti pristup opasnim situacijama koji predstavlja pripremnu fazu reagovanja na opasne situacije. Drugi nivo djelovanja (nivo 2) definisan je odgovarajućim prilogom ovog Uputstva, u zavisnosti od vrste opasne situacije.

Na trećem nivou djelovanja (nivo 3) vrši se usmjereni pristup opasnim situacijama koji predstavlja fazu nastupanja opasne situacije ili krizu. Treći nivo djelovanja (nivo 3) definisan je internim procedurama, koje vazduhoplovni subjekti utvrđuju za postupanje u opasnim situacijama.

3.3. NAČELA

Načela upravljanja krizama na mreži su:

- odgovornost;
- jednakost;
- supsidijarnost;
- kooperativnost.

3.4. SUBJEKTI OD ZNAČAJA

Nacionalni subjekti od značaja u kriznom menadžmentu mogu biti:

- pružalac usluga u vazdušnoj plovidbi;
- operatori vazduhoplova (uključujući i operatora državnih vazduhoplova);
- operatori aerodroma;
- nacionalni nadzorni organ;
- nadležna ministarstva;
- stručne organizacije;
- obrazovni centri i obrazovne institucije;
- vojska.

Međunarodni subjekti od značaja u kriznom menadžmentu mogu biti:

- pružaoci usluga u vazdušnoj plovidbi;
- operatori vazduhoplova;
- operatori aerodroma;
- EUROCONTROL Menadžer mreže i EACCC
- Evropska komisija odnosno DG Move
- nacionalni nadzorni organi;
- nacionalne kontakt osobe;
- Evropska jedinica za koordinaciju kriznih situacija u vazduhoplovstvu (EACCC);
- Evropska agencija za sigurnost vazdušnog saobraćaja (EASA);
- ICAO regionalna kancelarija;
- međunarodne organizacije i udruženja (IATA, ACI, CANSO, WHO, NASA, NOAA, itd.);
- stručne organizacije (VO, VOVO, itd.);
- obrazovni centri i obrazovne institucije;
- vojska.

Lista nacionalnih i međunarodnih subjekata od značaja, koji mogu biti relevantni za specifičnu opasnu situaciju, navedena je u prilogu ovog Uputstva koji se na nju odnosi.

3.5. SFP/A-SFP

Agencija za civilno vazduhoplovstvo (u daljem tekstu: Agencija) imenuje nacionalnu kontakt osobu (SFP) i zamjenika nacionalne kontakt osobe (A-SFP) kao sponu između nacionalnih subjekata od značaja i Evropske jedinice za koordinaciju kriznih situacija u vazduhoplovstvu (EACCC-a).

3.6. EACCC

Koordinacija opasnih situacija koje su se razvile u krizu na međunarodnom nivou tj. na nivou kada je ugroženo efikasno funkcionisanje evropske mreže vazdušnog saobraćaja (EATMN), vrši se kroz Evropske jedinice za koordinaciju kriznih situacija u vazduhoplovstvu (EACCC).

EACCC se sastoji od 8 stalnih članova (po jedan predstavnik Evropske komisije, države koja predsjedava Savjetom Evrope, EASA-e, EUROCONTROL-a (NM-a), vojske, ANSP-a, aerodroma i korisnika vazdušnog prostora) i mreže SFP/A-SFP za 43 zemlje koje su članice ECAC-a.

3.7. KRIZNI KOORDINACIONI TIM

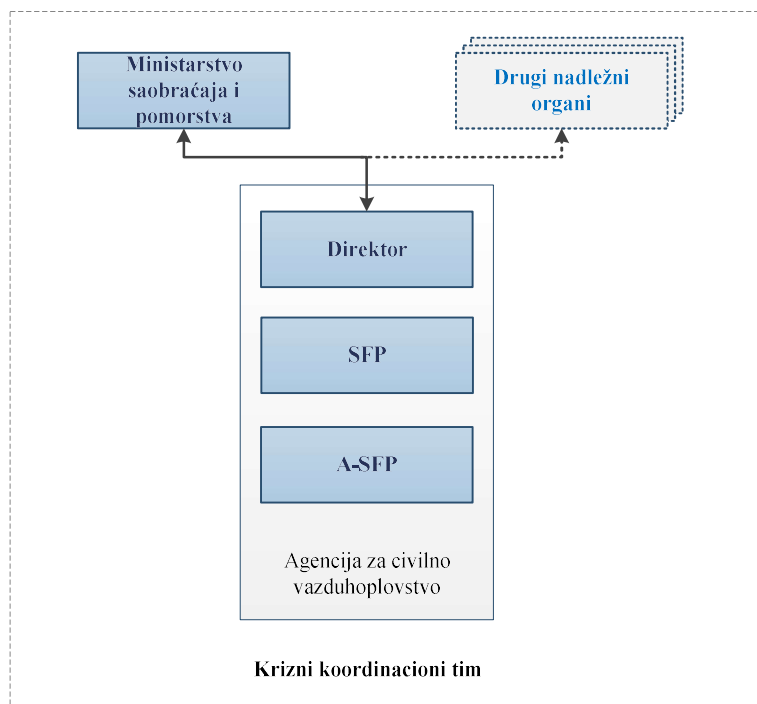
Agencija, u toku krize, formira krizni koordinacioni tim (KKT) koje koordinira krizom.

KKT čine tri stalna člana:

- Direktor Agencije;
- SFP;
- A-SFP.

Direktor Agencije saziva KKT i o njegovom sazivanju obavještava Ministarstvo saobraćaja i pomorstva i druge relevantne (zavisno od opasne situacije) nadležne organe koji, zavisno od procjene stanja, mogu uzeti učešća u njegovom radu (*Slika 1*).

Direktor Agencije u skladu sa članom 12 Zakona o vazdušnom saobraćaju odlučuje o preduzimanju potrebnih mjera radi normalizacije uspostavljanja pružanja vazduhoplovnih usluga.

Slika 1 Krizni koordinacioni tim (KKT)

3.8. POSTUPANJE U OPASNOJ SITUACIJI

3.8.1. Priprema

3.8.1.1. Utvrđivanje procedura i obezbeđivanje resursa

U okviru utvrđivanja procedura i obezbeđivanja resursa neophodno je:

- formirati mrežu subjekata od značaja;
- utvrditi operativne procedure; i
- obezbediti uslove za podršku upravljanja opasnim situacijama.

Formiranje mreže subjekata od značaja obuhvata definisanje nacionalnih i međunarodnih subjekata od značaja i definisanje izvora informacija koji se koriste u opasnim situacijama.

Definisanje operativnih procedura, pored ostalog, podrazumijeva i imenovanje osoblja, koje je zaduženo za reagovanje i upravljanje opasnim situacijama, i njihovih uloga i odgovornosti.

U slučaju opasnih situacija koje su se razvile u krizu pored osoblja koje je zaduženo za reagovanje i upravljanje opasnim situacijama moguće je imenovati pomoćno osoblje koje se uključuje u ovaj proces.

Obezbjedivanje uslova za podršku upravljanja opasnim situacijama podrazumijeva, između ostalog, obezbjeđivanje prostorije, uređaja za komunikaciju i prezentaciju (kompjuteri, telefoni, uređaji za telefonske i video konferencije, projektori), uputstva za postupanje u opasnim situacijama, ažurirane i lako dostupne biblioteke relevantne dokumentacije i eventualno odgovarajuće softverske podrške.

3.8.1.2. Definisanje saradnje sa subjektima od značaja

Saradnja sa subjektima od značaja se definiše na nacionalnom i međunarodnom nivou za svaku opasnu situaciju pojedinačno.

U okviru definisanja saradnje sa subjektima od značaja potrebno je jasno utvrditi vrste informacija koje se razmjenjuju kao i način na koji se vrši njihova razmjena.

3.8.1.3. Simulacije opasnih situacija i osposobljavanje osoblja

Učestvovanje u simulacijama opasnih situacija doprinosi kontinuiranom unapređenju procesa reagovanja i upravljanja opasnim situacijama i ažuriranju uloga i odgovornosti svih subjekata od značaja u kriznom menadžmentu.

Simuliranje opasnih situacija je definisano tako da omogući testiranje:

- operativnih procedura;
- način komunikacije (interne i eksterne);
- uslova za podršku upravljanja opasnim situacijama;
- osposobljenost odgovornog osoblja.

Simulacije opasnih situacija imaju za cilj, pored osposobljavanja učesnika, identifikaciju nedostataka i utvrđivanje oblasti za unapređenje procedura u okviru kriznog menadžmenta.

3.8.2. Reagovanje u opasnim situacijama

3.8.2.1. Faze reagovanja

Aktivnosti koje se obavljaju u okviru reagovanja na opasne situacije dijele se u 4 faze:

- pripravnost (faza 0);
- nastupanje poremećaja (faza 1);
- kriza (faza 2);
- otklanjanje posljedica (faza 3).

U fazi pripravnosti (faza 0) prima se informacija o mogućnosti nastupanja opasne situacije. Faza pripravnosti (faza 0) može prerasti u fazu nastupanja poremećaja (faza 1) ili biti okončana bez potreba za daljim reagovanjem.

U fazi nastupanja poremećaja (faza 1) traje opasna situacija i dolazi do značajnih poremećaja u pružanju vazduhoplovnih usluga i vršenju vazdušne plovidbe. Faza nastupanja poremećaja (faza 1) može prerasti u krizu (faza 2).

Kriza (faza 2) je faza u kojoj dolazi do gotovo potpunog gubitka mogućnosti pružanja vazduhoplovnih usluga koji rezultuje značajnim gubitkom kapaciteta ili značajnim disbalansom kapaciteta i potražnje ili značajnim prekidom u protoku relevantnih informacija.

Faza otklanjanja posljedica (faza 3) nastupa poslije krize (faza 2). U fazi otklanjanja posljedica (faza 3) funkcionisanje vazdušnog saobraćaja se vraća u normalu, a pristupa se evaluaciji događaja i aktivnostima za otklanjanje posljedica.

3.8.2.2. *Postupak prikupljanja informacija*

Informacije koje se koriste u opasnim situacijama moraju biti precizne, blagovremene i tačne.

Izvori informacija u opasnim situacijama mogu biti svi subjekti od značaja.

Lista mogućih relevantnih vrsta i izvora informacija koje se koriste data je u odgovarajućem Prilogu ovog Uputstva, u zavisnosti od opasne situacije.

3.8.2.3. *Komunikacija*

Komunikacija tokom opasnih situacija obavlja se sa svim subjektima, u zavisnosti od opasne situacije.

Način komunikacije sa subjektima od značaja može biti putem Email-a, telefona, poruka ili na drugi način, po potrebi.

U slučaju da opasna situacija započne u okviru crnogorskog vazdušnog prostora, SFP/A-SFP o tome informiše EACCC.

U slučaju da opasna situacija započne izvan okvira crnogorskog vazdušnog prostora, a postoji mogućnost da se proširi na crnogorski vazdušni prostor, EACCC o tome informiše SFP/A-SFP.

3.8.2.4. *Donošenje odluka*

U toku krize odluke se donose u okviru KKT-a, uz saglasnost svih relevantnih nacionalnih organa i tijela (a najznačanije Kordinacionog tima za zaštitu i spašavanje).

U slučaju krize međunarodnih razmjera, razmjena informacija sa EACCC-om se vrši na način da omogući jednostavno, pravovremeno i harmonizovano donošenje odluka.

3.8.2.5. *Informisanje javnosti*

U slučaju proglašenja krize, KKT po potrebi, ostvaruje komunikaciju sa javnošću i medijima na nacionalnom nivou.

U slučaju proglašenja krize, EACCC, po potrebi ostvaruje komunikaciju sa javnošću i medijima na međunarodnom nivou.

3.8.3. *Evaluacija događaja i akcioni plan*

Evaluacija događaja se obavezno sprovodi poslije svake opasne situacije.

Na osnovu sprovedene evaluacije događaja pravi se rezime događaja.

Rezime događaja služi kao osnova za definisanje akcionog plana za otklanjanje identifikovanih uzroka i neusaglašenosti ili unapređenje pravila i principa za postupanje u opasnim situacijama koje mogu izazvati negativne efekte na redovne aktivnosti u civilnom vazduhoplovstvu.

Vazduhoplovni subjekt treba da obavijesti SFP/A-SFP o akcionom planu za otklanjanje neusaglašenosti ili unapređenje pravila i principa za postupanje u opasnim situacijama radi ažuriranja informacija i usklađivanja aktivnosti na nacionalnom nivou.

PRILOG 1: POSTUPANJE U SLUČAJU KONTAMINACIJE VAZDUŠNOG PROSTORA VULKANSKIM PEPELOM

NAPOMENA

Postupanje u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom ne zamjenjuje ni jedno uputstvo ili preporuku koju u ovom smislu daju proizvođači vazduhoplova, motora i opreme (OEM).

PRIPREMA

Odgovornost letenja

Operacije vazduhoplova u vazdušnom prostoru ili na aerodromu za koji se zna ili se pretpostavlja da je kontaminiran vulkanskim pepelom trebalo bi izbjegavati.

Operacije vazduhoplova u vazdušnom prostoru ili na aerodromu za koji se zna ili se pretpostavlja da je kontaminiran vulkanskim pepelom obavljaju se isključivo na odgovornost operatora vazduhoplova, a na osnovu prihvaćene procjene sigurnosnih rizika (u daljem tekstu: SRA).

U vazdušnom prostoru Crne Gore operatori vazduhoplova mogu na osnovu svojih SRA da donose odluke o obavljanju letova u oblastima sa prognoziranom niskom, srednjom i visokom kontaminacijom vulkanskim pepelom:

- Oblast niske kontaminacije vulkanskim pepelom je vazdušni prostor definisanih dimenzija u kome se može očekivati koncentracija vulkanskog pepela jednaka ili manja od 2×10^{-3} g/m³ (oblast označena tirkizno plavom bojom na prognostičkim kartama koncentracije vulkanskog pepela).
- Oblast srednje kontaminacije vulkanskim pepelom je vazdušni prostor definisanih dimenzija u kome se može očekivati koncentracija vulkanskog pepela veća od 2×10^{-3} g/m³ ali manja od 4×10^{-3} g/m³ (oblast označena sivom bojom na prognostičkim kartama koncentracije vulkanskog pepela).
- Oblast visoke kontaminacije vulkanskim pepelom je vazdušni prostor definisanih dimenzija u kome se može očekivati koncentracija vulkanskog pepela jednaka ili veća od 4×10^{-3} g/m³ ili oblast kontaminiranog vazdušnog prostora gde nisu dostupne informacije o koncentraciji vulkanskog pepela (oblast označena crvenom bojom na prognostičkim kartama koncentracije vulkanskog pepela).

Agencija prihvata SRA operatora vazduhoplova koji su upisani u Registar civilnih vazduhoplova Crne Gore i listu prihvaćenih SRA prosljeđuje EASA-i.

Agencija priznaje SRA operatora vazduhoplova prihvaćenih od strane drugih vazduhoplovnih vlasti, članica ECAC-a.

Agencija od EASA-e može zahtijevati listu SRA koji su prihvaćeni od strane vazduhoplovnih vlasti, članica ECAC-a.

Lista referentnih dokumenata

U procesu pripreme SRA i internih procedura za postupanje u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom vazduhoplovni subjekti treba da uzmu u obzir sljedeća dokumenta:

- Pravilnik o tehničkim zahtjevima i procedurama za obavljanje vazdušnih operacija („Službeni list CG“, br. 31/13, 24/14, 47/14, 56/15, 27/16, 6/17, 25/17 i 39/18), kojim je preuzeta Uredba Komisije (EU) br. 965/2012 od 05. oktobra 2012. godine o tehničkim zahtjevima i administrativnim procedurama za obavljanje vazdušnih operacija, sa svim izmjenama i dopunama;
- EASA SIB No.: 2010-17R7 – Flight in Airspace with Contamination of Volcanic Ash – 2015;
- EUROCONTROL Attachment D of Network Cooperative Decision Making Processes – EACCC Rules of Procedure – 2015;
- EUROCONTROL EVITA User Guide – 2016;
- ICAO EUR Doc 019/NAT Doc 006 Part II – Volcanic Ash Contingency Plan – 2016;
- ICAO Doc 9691 – Manual on Volcanic Ash, Radioactive and Toxic Chemical Clouds – 2007;
- ICAO Doc 9766 – Handbook on the International Airways Volcano Watch (IAVW) – Operational Procedures and Contact List – 2004;
- ICAO Doc 9974 – Risk Management of Flight Operations with known or forecasted volcanic ash contamination – 2012.

Subjekti od značaja

Nacionalni subjekti od značaja u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom mogu biti:

Oblast	Subjekat od značaja
Meteorologija	Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore
Vazduhoplovni subjekti	SMATSA doo Aerodrom Podgorica Aerodrom Tivat Montenegro Airlines Airways Scenic&Charter Adriatic Airways Generalni sekretarijat Vlade Ministarstvo unutrašnjih poslova Vojska
Vazduhoplovna regulatorna tijela	Agencija za civilno vazduhoplovstvo Ministarstvo saobraćaja i pomorstva – Direktorat za vazdušni saobraćaj
Ostali nadležni organi	Ministarstvo Unutrašnjih poslova – Direktorat za vanredne situacije Ministarstvo zdravlja Ministarstvo odbrane Ministarstvo održivog razvoja i turizma – Direktorat za životnu sredinu Agencija za zaštitu životne sredine

Međunarodni subjekti od značaja u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora mogu biti:

Oblast	Subjekat od značaja
Vulkanologija	Smithsonian institution – Global Volcanis Program World Organization of Volcano Observatories (VOVO) Icelandic Met Office (VO) Istituto Nazionale di Geofisica e Vulcanologia (INGV) (VO)
Meteorologija	Support to Aviation Control (SACS) European Organisation for the Exploitation of Meteorological Satellites (EUMETSAT) National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA)

	Cooperative Institute for Meteorological Satellite Studies (CIMSS)
Vazduhoplovni subjekti	NM EACCC VAAC London VAAC Toulouse
Vazduhoplovna regulatorna tijela	ICAO EUR/NAT EASA IATA ACI CANSO

Simulacija kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom

ICAO regionalna kancelarija za EUR/NAT region najmanje jednom godišnje organizuje simulaciju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom u formi međunarodnih vježbi pod nazivom VOLCEX i VOLKAM.

VOLCEX vježba simulira erupciju vulkana lociranog u sjevero-zapadnom evropskom regionu (Island), jugo-zapadnom evropskom regionu (Azorska ili Kanarska ostrva) ili jugo-istočnom evropskom regionu (Italija ili Grčka), naizmjenično.

VOLKAM vježba simulira erupciju vulkana lociranog na Kamčatki ili Kurilskim ostrvima.

Učestvovanje u VOLCEX i VOLKAM vježbama, strogo je preporučeno za operatore vazduhoplova i pružaoce usluga u vazdušnoj plovidbi, ukoliko je primjenljivo.

Smjernice za učesnike u VOLCEX i VOLKAM vježbama date su u Prilogu F ICAO Doc 9766.

Softverska podrška

Na EUROCONTROL-ovom NOP portalu dostupan je vizuelno-interaktivni softver za upravljanje protokom i kapacitetom vazdušnog saobraćaja na evropskom nivou (u daljem tekstu: EVITA).

EVITA je vizuelni softver koji služi za podršku donošenja odluka u krizama i omogućava identifikaciju vazdušnog prostora, letova i aerodroma koji su zahvaćeni krizom.

EVITA je trenutno dostupna samo za potrebe međunarodnih vježbi VOLCEX i VOLKAM.

Pristup EVITA vrši se putem interneta, uz prethodnu registraciju i dodjelu korisničkog imena i šifre za pristup (tokena).

REAGOVANJE U OPASNOJ SITUACIJI

Prikupljanje informacija

Stav prema SRA strategiji

Informacija o stavu države članice ECAC-a prema SRA strategiji u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom nalazi se u nacionalnom Zborniku vazduhoplovnih informacija.

Lista na kojoj je istaknut stav svih država članica ECAC-a prema SRA strategiji u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom nalazi se na EUROCONTROL-ovom NOP portalu (pristup EUROCONTROL-ovom NOP portalu vrši se uz prethodnu registraciju i dodjelu korisničkog imena i šifre za pristup).

U slučaju proglašenja krize, stav država članica ECAC-a prema SRA strategiji u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom naglašava se na redovnim EACCC telekonferencijama.

Vrsta i izvor relevantnih informacija

Najznačajnije vrste i izvori relevantnih informacija u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom su:

Oblast	Vrsta informacije	Izvor informacije
Vulkanologija	Volcanic Activity Report	Smithsonian institution
	Aviation Colour Code	VO
	VONA	VO
Meteorologija	SIGMET	MWO
	VAA	VAAC
	VAG	VAAC
	Concentration Chart	VAAC
	Satellite picture	VAAC
	Satellite picture	EUMETSAT

	Satellite picture	NOAA/CIMSS
	Volcanic ash forecast	WSI
	Ash notification	SACS
	SO ₂ notification	SACS
Vazduhoplovstvo	NOTAM/ASHTAM	NOF
	NOTAM – TDA	NOF
	PIREP/AIREP	Pilot
	AIM	NM – NOP
	Network info	NM – NOP
	Network info	EACCC
	Volcanic ash info	EVITA
	National network info	KKT
	SRA national approach	KKT
	SRA approaches	EACCC
	SRA approaches	NM – NOP
	National policy	KKT
	National policies	EACCC

Šematski prikaz toka informacija

Šematski prikaz toka informacija prikazan je na Slici 2.

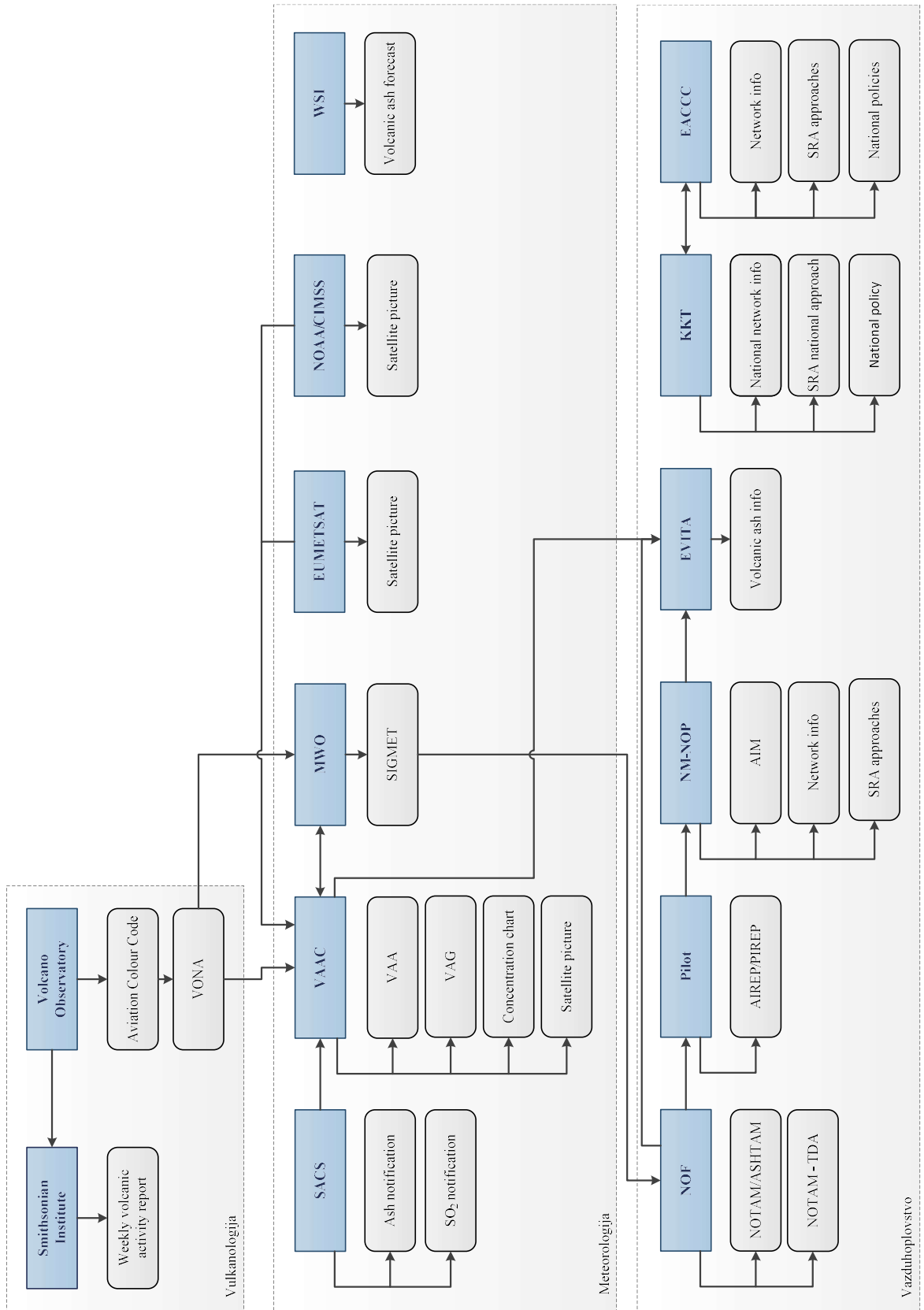
Donošenje odluka

Na nacionalnom nivou Agencija uz saglasnost Ministarstva saobraćaja i pomorstva donosi odluku o stavu države prema SRA strategiji u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom.

U slučaju proglašenja krize zbog kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom, preporučuje se da sve odluke donesene na nacionalnom nivou budu usklađene sa odlukama država članica ECAC-a, kroz koordinaciju na međunarodnom nivou.

Koordinacija na međunarodnom nivou ostvaruje se djelovanjem EACCC-a koji u slučaju proglašenja krize organizuje redovne telekonferencije.

Telefonski broj i PIN putem koga se pristupa EACCC telekonferenciji objavljuje se putem AIM i/ili *Headline news* na NOP portalu.

Slika 2 Šematski prikaz toka informacija u slučaju kontaminacije vazdušnog prostora vulkanskim pepelom

PRILOG 2: POSTUPANJE U SLUČAJU PANDEMIJSKOG ŠIRENJA ZARAZNE BOLESTI

NAPOMENA

Postupanje u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti ne zamjenjuje ni jedno uputstvo ili preporuku koju u ovom smislu daje Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje i Svjetska zdravstvena organizacija (WHO).

PRIPREMA

Odgovornost

U slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti ne preporučuje se obustavljanje vršenja vazduhoplovnih operacija.

U slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti vazduhoplovne operacije na aerodromima obavljaju se u skladu sa aerodromskim planom za vanredne situacije i planom postupanja u vanrednim situacijama operatora vazduhoplova.

Lista referentnih dokumenata

U procesu pripreme internih procedura za postupanje u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti vazduhoplovni subjekti treba da uzmu u obzir sljedeća dokumenta:

- Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti („Službeni list CG“, broj 12/18)
- Pravilnik o uslovima i načinu pružanja usluge hitne ili medicinske pomoći na aerodromu („Službeni list CG“, broj 62/12);
- WHO – International Health Regulations (IHR) – 2005;
- WHO – Guide to Hygiene and Sanitation in Aviation – 2009;
- IATA – Suspected communicable disease: Guidance for cabin crew – 2015;
- IATA – Suspected communicable disease: Guidance for maintenance crew – 2015;
- ACI/ICAO – Airport preparedness guidelines for outbreaks of communicable disease – 2009.

Subjekti od značaja

Nacionalni subjekti od značaja u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti mogu biti:

Oblast

Subjekat od značaja

Zdravstvene institucije	Institut za javno zdravlje – Centar za kontrolu i prevenciju zaraznih bolesti
Vazduhoplovni subjekti	SMATSA doo Aerodrom Podgorica Aerodrom Tivat Montenegro Airlines Airways Scenic&Charter Adriatic Airways Generalni sekretarijat Vlade Ministarstvo unutrašnjih poslova Vojska
Vazduhoplovna regulatorna tijela	Agencija za civilno vazduhoplovstvo Ministarstvo saobraćaja i pomorstva – Direktorat za vazdušni saobraćaj
Ostali nadležni organi	Ministarstvo zdravlja Ministarstvo Unutrašnjih poslova – Direktorat za vanredne situacije Ministarstvo Unutrašnjih poslova – Uprava policije: Sektor granične policije Uprava za inspeksijske poslove – Sektor za zaštitu i bezbjednost zdravlja ljudi, socijalne i dječje zaštite

Međunarodni subjekti od značaja u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti mogu biti:

Oblast	Subjekt od značaja
Zdravstvena regulatorna tijela	World Health Organisation (WHO) European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC)
Vazduhoplovni subjekti	NM EACCC
Vazduhoplovna regulatorna tijela	ICAO EUR/NAT EASA CAPSCA IATA ACI

REAGOVANJE U OPASNOJ SITUACIJI

Prikupljanje informacija

Vrsta i izvor relevantnih informacija

Najznačajnije vrste i izvori relevantnih informacija u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti su:

Oblast	Vrsta informacije	Izvor informacije
Zdravstvo (međunarodno)	Pandemic Spread Report	WHO
	Pandemic Spread Report	ECDC
	Emergency measures	WHO
	Emergency measures	ECDC
Zdravstvo (nacionalno)	National policy	Ministry of Health
	Emergency measures	Ministry of Health
Vazduhoplovstvo	NOTAM	NOF
	AIM	NM – NOP
	Network info	NM – NOP
	Network info	EACCC
	National network info	KKT
	National policy	KKT
	National policies	EACCC

ŠEMATSKI PRIKAZ TOKA INFORMACIJA

Šematski prikaz toka informacija prikazan je na Slici 3.

Donošenje odluka

Na nacionalnom nivou Ministarstvo zdravlja, na predlog Instituta za javno zdravlje, proglašava epidemiju zarazne bolesti od većeg epidemiološkog značaja i naređuje mjere koje se u tom slučaju sprovode.

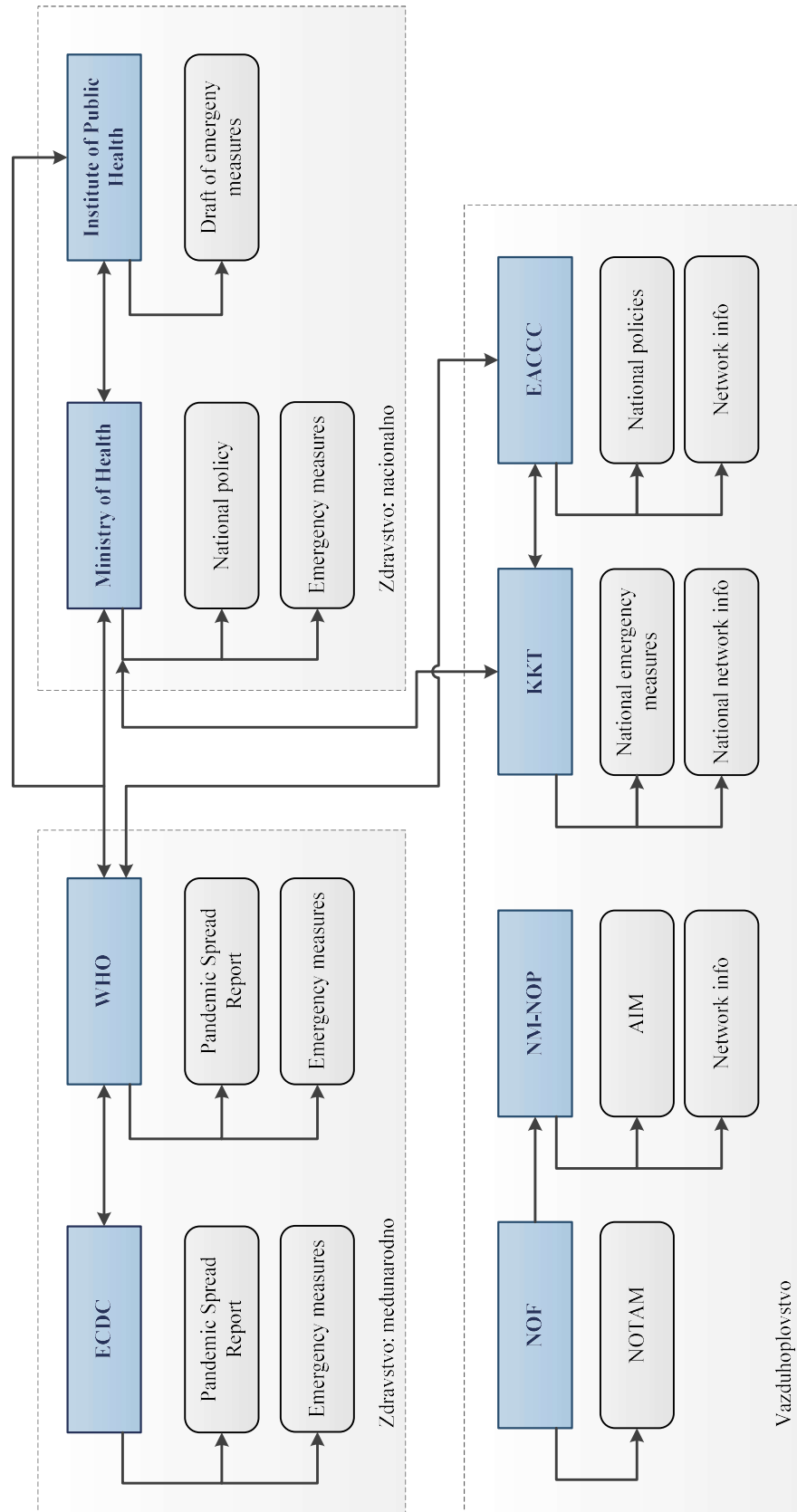
Na međunarodnom nivou WHO proglašava pandemiju zarazne bolesti i predlaže mjere koje se u tom slučaju sprovode.

U slučaju proglašenja krize zbog pandemijskog širenja zarazne bolesti, Direktor Agencije može donijeti odluku o obustavljanju vazduhoplovnih operacija ali se prije toga mora konsultovati sa WHO i organom uprave nadležnim za poslove zdravlja u državi u kojoj je epidemija izbila.

U slučaju proglašenja krize zbog pandemijskog širenja zarazne bolesti, preporučuje se da odluke o obustavljanju vazduhoplovnih operacija donesene na nacionalnom nivou budu usklađene sa odlukama država članica ECAC-a, kroz koordinaciju na međunarodnom nivou.

Koordinacija na međunarodnom nivou ostvaruje se kroz djelovanje EACCC-a koji u slučaju proglašenja krize organizuje redovne telekonferencije.

Telefonski broj i PIN putem koga se pristupa EACCC telekonferenciji objavljuje se putem AIM i/ili *Headline news* na NOP portalu.

Slika 3 Šematski prikaz toka informacija u slučaju pandemijskog širenja zarazne bolesti

PRILOG 3: POSTUPANJE U SLUČAJU SAJBER NAPADA NA INFORMATIČKU INFRASTRUKTURU U CIVILNOM VAZDUHOPLOVSTVU

NAPOMENA

Postupanje u slučaju informatičkog napada u civilnom vazduhoplovstvu ne zamjenjuje ni jedno uputstvo ili preporuku koju u ovom smislu daju originalni proizvođači informatičke opreme i subjekti zaduženi za zaštitu informacionih sistema.

PRIPREMA

Odgovornost

Vazduhoplovni subjekti koji upotrebljavaju informacione sisteme i informatičku infrastrukturu čije ometanje može izazvati negativne efekte na redovne aktivnosti u civilnom vazduhoplovstvu odgovorni su za preuzimanje mjera zaštite ovih sistema sa ciljem očuvanja integriteta i povjerljivosti kritičnih podataka.

Mjere zaštite informacionih sistema i infrastrukture minimalno moraju obuhvatati obezbjeđivanje kontrolisanog, bezbjednog i restriktivnog pristupa ovim sistemima i infrastrukturi, te razdvojenost od sistema sa slobodnim pristupom.

Lista referentnih dokumenata

U procesu pripreme internih procedura za postupanje u slučaju sajber napada na informatičku infrastrukturu u civilnom vazduhoplovstvu, vazduhoplovni subjekti treba da uzmu u obzir sljedeća dokumenta:

- Zakon o informacionoj bezbjednosti („Službeni list CG“, br. 14/10 i 40/16);
- Uredba o mjerama informacione bezbjednosti („Službeni list CG“, br. 58/10 i 55/15);
- Zakon o tajnosti podataka („Službeni list CG“, br. 14/08,76/09, 41/10, 38/12, 44/12, 14/13,18/14 i 48/15);
- Zakon o elektronskim komunikacijama („Službeni list CG“, br. 50/08, 70/09 i 49/10);
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o računarskom kriminalu („Službeni list CG- međunarodni ugovori“, broj 04/09);
- Nacionalni program bezbjednosti civilnog vazduhoplovstva od 07.06.2018. godine;
- Strategija sajber bezbjednosti Crne Gore 2013-2017 (CIRT, 2013);

- Strategija razvoja informacionog društva Crne Gore do 2020. godine (Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, 2016);
- Pravilnik o standardima informacione bezbjednosti („Službeni list CG“, br. 19/13);
- Smjernice za bezbjednost i zaštitu informacija u sajber prostoru (CIRT, 2017);
- ICAO Annex 17 – Security: Safeguarding International Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference – 2017;
- ICAO Doc 8973 (Restricted) – Aviation Security Manual – 2017;
- ICAO Doc 9985 (Restricted) – Air Traffic Management Security Manual – 2013;
- ECAC.CEAC Doc 30 (Part II) (Restricted) – Chapter 14: Cyber threats to civil aviation – 2010;
- DIRECTIVE (EU) 2016/1148 – Measures for a high common level of security of network and information systems across the Union – 2016.

Subjekti od značaja

Nacionalni subjekti od značaja u slučaju sajber napada na informatičku strukturu u civilnom vazduhoplovstvu mogu biti:

Oblast	Subjekat od značaja
Informaciona bezbjednost	CIRT
Vazduhoplovni subjekti	SMATSA doo Aerodrom Podgorica Aerodrom Tivat Montenegro Airlines Airways Montenegro Adriatic Airways Generalni sekretarijat Vlade Ministarstvo unutrašnjih poslova Vojka
Vazduhoplovna regulatorna tijela	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva – Direktorat za civilno vazduhoplovstvo Agencija za civilno vazduhoplovstvo
Ostali nadležni organi	Ministarstvo nadležno za informacione poslove Ministarstvo unutrašnjih poslova – Direktorat za vazdušni saobraćaj

Ministarstvo odbrane
Ministarstvo pravde
Agencija za nacionalnu bezbjednost
Direkcija za zaštitu tajnih podataka

Međunarodni subjekti od značaja u slučaju sajber napada na informatičku strukturu u civilnom vazduhoplovstvu mogu biti:

Oblast	Subjekt od značaja
Informaciona bezbjednost	ENISA
	CERT-EU
	FIRST
	EGC (European Government CERTs group)
	NATO/EUROCONTROL ATM Security Coordinating Group (NEASCOG)
Vazduhoplovni subjekti	NM
	EACCC
	EUROCONTROL (ATM security team – SET)
Vazduhoplovna regulatorna tijela	ICAO EUR/NAT
	EASA
	IATA
	ACI
	CANSO

Simulacija sajber napada na informatičku strukturu u civilnom vazduhoplovstvu

EACCC povremeno organizuje simulaciju sajber napada na informatičku strukturu u civilnom vazduhoplovstvu u formi međunarodne vježbe pod nazivom ATM COORDINATION/CYBER.

ATM COORDINATION/CYBER vježba simulira sajber napad u sektoru civilnog vazduhoplovstva sa fokusom na različite tipove i oblasti prijetnje (u zavisnosti od procjene rizika).

Učestvovanje u ATM COORDINATION/CYBER vježbama, strogo je preporučeno za operatore vazduhoplova i pružaoce usluga u vazdušnoj plovidbi.

Smjernice za učesnike u ATM COORDINATION/CYBER vježbama date su na radionicama koje ovim povodom organizuje EACCC.

REAGOVANJE U OPASNOJ SITUACIJI

Prikupljanje informacija

Vrsta i izvor relevantnih informacija

Najznačajnije vrste i izvori relevantnih informacija u slučaju sajber napada na informatičku strukturu u civilnom vazduhoplovstvu:

Oblast	Vrsta informacije	Izvor informacije
Informatika	Protective measures	CIRT
	Protective measures	FIRST
	Protective measures	CERT-EU
	Cyber-attack confirmation (potentially)	CIRT
	Cyber-attack confirmation (potentially)	NATO
Vazduhoplovstvo	NOTAM	NOF
	AIM	NM – NOP
	Network info	NM – NOP
	Network info	EACCC
	National network info	KKT
	National policy	KKT
	National policies	EACCC

Šematski prikaz toka informacija

Šematski prikaz toka informacija prikazan je na Slici 4.

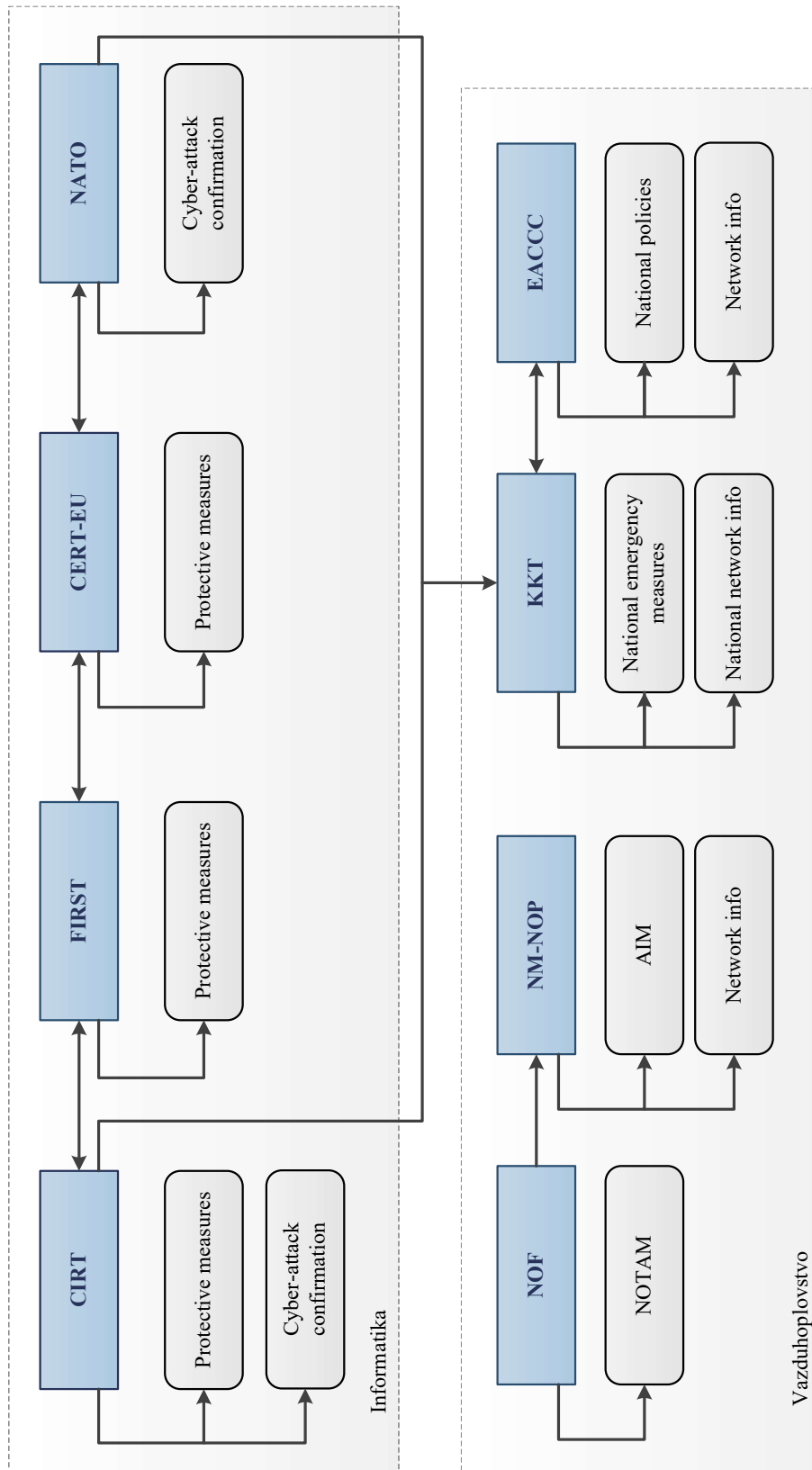
Donošenje odluka

Na nacionalnom nivou CIRT predlaže mjere koje se sprovode u slučaju sajber napada u civilnom vazduhoplovstvu.

U slučaju proglašenja krize zbog sajber napada u civilnom vazduhoplovstvu, preporučuje se da sve odluke donesene na nacionalnom nivou budu usklađene sa odlukama država članica ECAC-a, kroz koordinaciju na međunarodnom nivou.

Koordinacija se na međunarodnom nivou ostvaruje se kroz djelovanje EACCC-a koji u slučaju proglašenja krize organizuje redovne telekonferencije.

Telefonski broj i PIN putem koga se pristupa EACCC telekonferenciji objavljuje se putem AIM i/ili *Headline news* na NOP portalu.

Slika 4 Šematski prikaz toka informacija u slučaju informatičkog napada u civilnom vazduhoplovstvu

-KRAJ DOKUMENTA-